

Variációk halálra és kábítószerre

Már elsimulni látszottak a hetvenes évek Csáth-kultuszának hullámai, amikor az 1987-es évforduló újra az író művei és élete felé fordította a figyelmet. Gyűjteményes kiadás, tematikus folyóiratszámok, a "titokzatos", pad alatt olvasott napló kiadása (az újvidéki Hídban), színdarab (a szabadkai Népszínházban), kis késéssel a ködöt oszlató monográfia (Szajbély Mihály munkája) foglalkoztak Csáthtal. Két éve a vajdasági származású Nagy József párizsi mozgásszínháza készített nagyszabású produkciót Csáth szellemében Comoedia tempio címmel, mára Tolnai Ottó Árvacsáth címen írt versei is köteté érték. Molnár György tévéfilmje szintén Csáth születésének századik évfordulójára készült, jelen írásunk apropója a némi késéssel megjelent videokiadás.

Egy tévéfilm általában a nagyközönséghez kíván szólni. Még akkor is, ha a film témája, a főhős személye egy szűkebb réteget jobban, esetleg hivatás-szerűen is érint. Ha például egy író a tévéfilm főhőse, ettől a filmnek az irodalomhoz nem lesz túl sok köze. Nem kell újat közölnie, sőt még pontosan, hitelesen szólnia sem az íróról. Azt tesz vele, amit akar. A fontos az, hogy a film jó legyen.

Ha tévéfilm, akkor nem tanácsos eltávolodnia a közízléstől, kicsit legyen modern, de még legyen követhető. Mert mi a célja egy tévéfilmnek? Ha így teszem föl a kérdést, akkor határozott választ kellene adnom. De én sem vagyok biztos, hogy egy tévéfilm hagyományosabb, kevésbé lehet úttörő, mint egy mozifilm. Kísérletezni lehet mindkettővel, legfeljebb belebukik a rendező. Csak úgy tudok válaszolni önmagam kérdésére, hogy minden filmnek – ahogy minden műalkotásnak is – valamilyen módon igazolnia kell önmagát, a műfaj vagy a téma még akkor sem indokolhatja létezését, ha történetesen minden műfaji követelménynek eleget tesz. (Nem tudom, ilyesmi lehetséges-e.) A kérdés lényegében tehát az, hogy igazolja-e önmagát a *Varázsló álma*, filmként megállja-e helyét a Csáthtal foglalkozó alkotások sorában? Egyáltalán: jó film-e?

A film Csáth művei alapján készült. A *varázsló halála* és az erre épülő *Hamvazószerda* című "bábjáték" története a film kerettörténete, és ehhez kapcsolódnak más novellák cselekményei, jelenetei, motívumai, esetleg csak szereplői. A szerkezet ez alapján rendkívül egyszerűnek tűnhet. Az is. A különböző novellákból egyetlen történet lesz, a "varázsló halálának" illusztrációja. A legnagyobb gond viszont az, hogy a varázsló nem más, mint Brenner József. Végtére is nem meglepő az azonosítás. Indokolja ezt az is, hogy az író életéhez köthető cselekményt az egyszerűség kedvéért – általában – szívesen azonosítjuk az író életével. Mivel nem irodalmi megközelítésről, hanem filmről van szó, ezt nem is lehet elítélnünk. A Csáth-kultusz ezt a megközelítést egyébként is kézenfekvővé teszi. A századforduló iránti nosztalgia, a nosztalgia iránti nosztalgia már két évtizede általános. a szecesszió is annyira népszerű, hogy a pestinek nevezett nyegle zsargon már a *szeci* becézést is kitalálta. Csáth Géza sem maradhatott meg egyszerűen prózaírónak, arra viszont nem eléggé szalonképes a minden ellenkező látszat ellenére prüd (irodalmi) közízlés miatt, hogy "nagy magyar író" legyen, így – a "fiatalok" írójaként – "varázsló" lett belőle. A baj csak az, hogy a film nemigen áll meg a saját lábán, a novellák és főleg a Csáth-kultusz nélkül értelmetlenné válna. Nem értenénk, *miről van szó*. Az alapgondolatnak szánt idő-probléma túlságosan általános ahhoz, hogy átlényegítse a film jeleneteit. Aki nem ismeri jól a Csáth-életművet, nemigen tud mit kezdeni pusztán azzal, amit lát; illetve számára nem lehet több a film egy kábítószerélvező orvos látomásainál és halálánál. Aki felületesen ismeri Csáthot,

az a Csáth-legendát látja viszont, egy önpusztító író "szecis" történetét. Rögtön a film elején elhangzik a legismertebb Csáth-mondat: "Komám, szedd össze magad..." Azután vendéglő, pohárcsörgés, kacagó nők, víziók, halálvágy. Mindez profi módon elkészítve. Játék az idővel, hangsúlyos képek, simuló zene (Csáthról lévén szó, ez külön dicséretes), autentikus díszlet. Néhány finom utalás a szakértőknek. A kancsó árnyéka a falon például a film egyszerű nézője számára nem jelenthet szinte semmit. Miért emlékezne éppen arra, hogy a *Szombat este* c. novellában a kancsó árnyéka a gyerekek számára a titokzatos Homokember.

A kiváló tükörijelenetek, az ajtókon, ablakokon és egyéb nyílásokon át láttatott képek, árnyékok, a térhatások (szecesszió!) "jól megcsinált" filmmé teszik a *Varázsló álmát*. Például a Palincsai-jelenetben megszűnik Palincsai arcának és Brenner József alakjának térbelisége, a látvány nem indokolja a méretek különbözőségét. Örömmel megfejthető belső, gyakran pedig a novellák felé mutató utalások is gazdagítják a filmet. Kiváló a csontvázjelenet is, pontosan követi a filmszerző novella "utasításait" (vétek lett volna kihagyni). És lényegében az egész film szerkezetét megfelelően alátámasztja, indokolja a kábítószeres, csapongó tudatállapot. A kérdések, dilemmák a film elején elhangzó "komám, meg fogsz döglenni..." után mégis szaporodnak.

De ezek már a Csáth-kultuszt csak kultuszként elfogadó irodalmár dilemmái. Most ez melyik novella lehet? Ez is utalás lenne? Hogy kerül ez a személy ebbe a történetbe? Miért csak a poént vette át? Így van ez a novellában is? Miért egyszerűsítette, konkretizálta a vörös Esztitől való elválás nyugtalanító bizonytalanságát? (A novella csak sejteti, hogy Esztivel mi történt, talán az anya küldte el a szeretővé lett szolgálólányt, a filmben az apa kifizeti a lányt.) És végig zavaró a film folyamán, hogy minden novellából a haldokló Brenner József életének részlete lesz. Bizony, Csáth Géza novelláiból elkészítették Brenner József tragikus halálát. És nem lehet megkerülni: nem több ez, mint a szép halál szecessziós változata. Annyiban autentikus, hogy Csáthosan, szecessziósan mesterkélte. Lényegében ez is egy kerek történet: Brenner József kitalálta Csáth Gézát; Csáth Géza kitalált író, megírta a novellákat, amelyeket Brenner József megélt. Azután Brenner József meghal, Csáth Géza viszont egyre szecessziósabban él tovább. És hal meg újra és újra, ahogy arra csak a varázslók képesek.

Igazából én egy szempontból tartom kielégítőnek a filmet. Jankai Zoli barátom szempontjából. Mert Jankai Zoli nem túlságosan nagy irodalomfogyasztó ugyan, de Csáth Géza nevére nagyon jól emlékszik. Másodikos középiskolások voltunk, amikor olyan szabályszerűen bezúgott a *Szombat estéből*, mint ahogy azt a szakirodalom, élén Karinthyval tárgyalni szokta. Arra ugyan már nem emlékszem, hogy azért-e, mert el sem olvasta a novellát, vagy mert nem tudott vele mit kezdeni, de ez túl sokat nem is változtat a lényegen. Az viszont lényegesen megváltoztatta volna Jankai barátom Csáth-hoz való viszonyát, ha előzőleg látta volna ezt a filmet. Mert amit egy ilyen életű ember írt, amilyennek Brenner Józsefet látjuk ebben a filmben, az – akkori eszünkkel(?) – csak nagyon jó lehet. A Csáth-kultusz terjesztésében lehet tehát a film szerepe, ösztönzést és alaputasítást tud adni a novellák olvasásához. Nem csak a középiskolásoknak! Ezért jó, hogy a Televideo Kiadó videokazettán is hozzáférhetővé tette.

A varázsló álma. Tévjáték Csáth Géza novellái alapján. Televideo Kiadó. MTV. Dramaturg: Sülyi Péter. Operatőr: Zádori Ferenc. Rendező: Molnár György. Főszereplő: Eperjes Károly. Kb. 64 perc.

LADÁNYI ISTVÁN